

бір кісінің суреті жоқ қой,- дедім.

Сонда ол дереу:

-Сол суретті қолыма түсіре алмай жүрмін,- деді.

-Ендеше, үйге аман-есен барғасын мен сізге қолыңызға түспей жүрген сол кісінің суретін салып жіберейін,- дегенімде ол:

-О, бәрекелді!- деп қуанып қалды.

Сонда мен Ниязбекке:

-Ныка, менің ойымдағы кісі Мәшһүр Жүсіп қой,- дедім. Сонда ол:

-Апа, мен Мәскеуде оқуда жүргенімде әртүрлі көптеген ұлттардың кескін-келбеттерін зерттеп, жадымда сақтап едім. Бірақ дәл осы кісінің алпетіндей сирек кездесетін келбетті пішінді көріп, соған таңқалдым,- деді.

Жоғарыда Ниязбекпен болған әңгімеден кейін Мәшһүр Жүсіптің Абайдың үйінде болғаны еш күмән келтірмейді. Мәшекеңнің Жидебайда болғаны турасында ел аузында әр сақты аңыздар бар. Солардың бірінде былай дейді: «Есіктен кіріп келген Мәшһүр Жүсіпке Абай: «Жігітім, Мәшһүр болсаң айтшы, Құдай қайда?»-деп сұрақ қояды. Сол кезде Мәшһүр Жүсіп мүдірместен міне деп жүрегін көрсеткен екен. Сонан Абай нағыз

десті. Осы Бояубайдың ағасының қызы, 1997 жылы 84 жасында Алматыда қайтыс болған Сақыпжамал өзінің Алматыдағы политехникалық институттың аспирантура бөлімін басқаратын қызы Салиха Әбдіқұловаға: «Менің 3-4 жастағы кезімде біздің ауылға (Қабанғақырға. - С.Ж.) келген Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің алдына еркелеп барғанымда, ол кісі мені алдына алып, меңдайымнан иіскеп, батасын берген екен», - деп айтыпты.

Мәшһүр Жүсіп 1920-1924 жылдар аралығында Ескелдіден шығып, Павлодар бағытында жолға шыққанда ескі Екібастұз поселкесіне соғады екен. Оның Екібастұзға ат басын тірейтін себебін былай деп жорамал-

Енді мына бір ғажап деректі сөз етелік. 1960 жылдары орыс тілінде шығатын, аты қазір есімде жоқ, бір газеттен мынадай деректі оқыған едім: Свердловск (қазіргі Екатеринбург) қаласында тұратын космосты зерттеп жүрген бір ғалым әлем денелерінің бірінен шығатын сәуле тұп-тура Павлодар облысының бір жеріне түсетінін байқайды. Содан кейін алғи ғалым сол сәуленің жерге түсетін географиялық координатын анықтап, Павлодар қаласына арнайы келгенде, ол жер Мәшекеңнің зираты болып шығады. Мәшекеңнің немересі Сүйіндік өзінің бір әңгімесінде оның зираты айналасында сирек кездесетін тесік тастардың барын жазады (қараңыз: Т.Ш.Шарашиев, С.Ш.Көпеев. Ғұлама ғұмыры. Павлодар, 2007, 91-бет). Демек, сөз болып отырған тастарды космос сәулесі тескен деп жорамалдауға болады. Жалпы, Мәшекеңнің өзіне зиратты төбенің басына салғызғанда сол жердің бір керемет қасиеті барын білген сияқты.

Осы айтылған әңгімені қазірде кейбір авторлар: «Герма-

Мәшекең туралы әңгіме

1978 жылдың 1 қазан күні таңертен ГАЗ-69 маркалы машинамен Семей қаласынан шығып, түске таман Абайдың Жидебайдағы қыстауына жеттік. Бұл сапарымның мақсаты - сондағы Абайдың мұражайын көру болатын.

Мұражайдың жанындағы жеке үйге машинаны тоқтатып, жүргізуші жігітті осы үйге кіріп, біздің Семейден мұражайына қалай келгені-

ражайды көруге әдейі келгенімізді айт деп жібердім. Жігіт үйге кіріп, лезде маған келіп, үй иесінің бүгін күн демалыс, мұражай жабық деп айтқанын жеткізді. Сонда мен жүргізуші жігітке: «Сен үй иесіне қайта бар да, қаншама жерден келіп, есігінің алдына ат басын тіреген жолаушыға үйінен шығып, жөн сөзін айтпаған не қылған қазақ деп айт», - дедім. Жігіт қайта үйге кіріп, менің сөзімді үй иесіне жеткізген болса керек. Ол жігіттен бұрын жүгіріп келіп, менімен амандасты. Аты-жөнімді айтып таныстық.

Менің үй иесі деп отырғаным - Жидебайдағы Абай мұражайының директоры, Абаймен аталас келетін Ниязбек Алдажаров деген жасы 60-тан асқан ұзын бойлы, келбетті кісі.

Ниязбек үйіне кіріп, мұражайдың кілтін алып шықты да мені соңынан ертіп мұражайға апарды. Мұражайды аралап көріп жүргенімде бір бөлменің қабырғасынан Абайдың үйінде әр кезде болған қазақтың игі жақсы адамдарының суреттерін көрдім. Осы суреттерді көріп тұрып, мен Ниязбекке қарап:

-Мына суреттердің ішінде

-Менің оймен меңзеп отырғаным да сол кісі еді,-деді.

Үйге, Екібастұзға келгесін көпшілікке белгілі Мәшекеңнің үкілі тақиямен түскен суретін көлемін 29x21 етіп Жидебайға поштамен жіберген едім. Сол сурет бүгінде Жидебайдағы Абайдың мұражайында ілулі тұрған көрінеді.

Аз шегініс жасап айтсақ, қолымдағы Мәшекеңнің 16x11 көлемдегі суретін 1971 жылдың жазында Баянауыл ауданындағы бұрынғы «Жана жол» совхозына барғанымда сонда тұратын Мәшһүр Жүсіптің кенже ұлы Фазылдың әйелі Нұрила апай маған берген еді. Менің алдымда осы ауылға қазақтың белгілі криминолог ғалымы Ноэл Жұмабайұлы Шаяхметов «Мәшһүр денесінің көп жылдар сақталуын зерттеймін» деп келген екен. Сонда Нұрила апай маған:

-Атаңның зиратын ашуға рұқсат бермедім,-деп айтқан еді. Сол сәтте мен Нұрила апайдан:

-Содан кейін Шаяхметов сізге не деді,-деп сұрағанымда ол кісі:

-Ештеңе айтпай, ғалым жігіт менен орындық сұрап алып, төргі үйдің қабырғасында ілулі тұрғаны атаңның мына үлкен суретіне қарсы қарап отырды. Сөйтін, ол суретке қарап бірсыпыра уақыт отырды. Сосын мен одан «балам, суретке қарап неге сонша көп отырдың?» деп сұрағанымда ол:

Мәшһүр сен болдың деп бір жұмадай, қонақ қылып, Мәшекеңмен әңгіме-дүкен құрады».

Мәшһүр Жүсіп 1926 жылдың жазында бір жақтан жолаушылап келе жатып, осы жолдар авторының қазіргі Мұрынтап ауылы маңындағы Қорғатас деген жерде тұратын атасы Жақсыбайдың үйінен түстенеді. Тамақ ішіп, біраз тыныс алған Мәшекең жолға жүруге дайындала бастағанда Жақсыбай:

-Моллеке, үйдегі келінім біраздан бері сырқаттанып жүр еді, қағазға қысқаша дұға жазып берсең,-депті /менің атам Мәшекеңнен екі жас үлкен/. Сонда Мәшекең киімінен бір түймені үзіп алып: «Келініңіз мына түймені бойына тағып алсын», -деген екен. Осы жағдайды бала кезімде анамнан естіп: «Апа, содан кейін аурудан жазылып кеттің бе?» деп сұрағанда анамның «2-3 күнде аурудан құлан-таза жазылып кеттім» дегені әлі есімде.

Мәшекең Ертістің оң жағалауында қоныстанған ауылдарда да болып, сөз қасиетін жақсы білетін адамдардан халық ауыз әдебиетін жинағанын көпшілік білмейтін сияқты. Мәшекең қазан төңкерісіне дейін қазіргі Шарбақты ауданындағы Қабантқыр деген жерге барып, онда тұратын өзімен замандас көріпкел сәуегейлігі бар емші, арапша үлкен сауатты, халық ауыз әдебиетінің бай қазынасын жақсы білетін Қаракесек руына жататын Бояубай Мырзаұлымен бірнеше рет кез-

дауға болады. Бұл жылдары Екібастұз шахталарында жұмыс істейтін қазақтардың көпшілігі Баянаула өңірінен келгендер еді. Олардың ішінде, әрине, Мәшекеңнің де жақсы танытып сыйлас адамдарымен бірге өзімен туыстас Күлік атаның да ұрпақтары жұмыс істейтін-ді. Міне, Мәшекең солардың аман-саулығын білу мақсатымен әдейілеп Екібастұзға ат басын бұрған деуге болады.

1920 жылы Мәшекең Қозған атаның ұрпағы Ордабай биге:

-Рұқсат болса мен сіздің жайлауыңыздағы Сарбұлақтың ығындағы атауы жоқ ана төбенің жанын тұрғылықты мекен қылайын,-дейді.

Осы әңгімені мен Ордабай бидің Ермак (қазіргі Ақсу) қаласында тұратын кенже қызы Нағымнан 1967 жылы естіген едім.

Сол кезде Баянауылдағы №7 ауылда Молдабай мен Ордабай деген екі ағайынды адам болған. Бүгінде Молдабайдың ұрпағы Тәңірберген Баянауыл поселкесінде тұрады, ал оның баласы Қаныш Екібастұз қаласындағы «KEGOC» акционерлік қоғамының бастығы.

Сәкен Сейфуллиннің «Тар жол, тайғақ кешу» романының «Қашып шыққан соң» тарауының «Жүгенсіздік» деген бөлімінде Ордабай би мен Мәшекең турасында: «7-ауыл қазағы Ордабай Адыр баласынан бір текемет, бір жастық алған.

Атақты Мәшһүр Көпейұлы деген молданы сабаған», -деп жазылған.

ниядан келген бір топ адам мына жер космостан сәуле тіке түсетін жер екен», -деп бұрмалап айтып жүр.

Жидебайдағы Абайдың мұражайын көріп шыққаннан кейін, сөз арасында Ниязбек Алдажаров Абайдың дүниеден өтер алдында айтқан бір ауыз өлеңін әңгіме қылды. Мен қолма-қол сол өлеңді жазып алдым. Енді осы өлеңді оқырмандар назарына ұсынуды жөн көрдім:

«Күнәйім көп илаһи,
Кешіре гөр мұңымды.
Барар басқа жерім жоқ,
Ұсындым Хаққа мойнымды.
Ата-анам едің қара жер,
Аша гөр енді қойныңды».

Осы өлеңді Ниязбектің аузынан естіген сәтте мен оған:

-Бұл өлең туралы бұдан бұрын естіген жоқ едім. Осы өлең басқа біреудің шығарғаны емес пе?-дегенімде ол:

-Астапыралла, астапыралла! Төбе құйқам шымырлады ғой. Осы жасқа келгенде өтірік айтатын кісі мен емес,-деп ағынан жарылғанда мен сасып қалып, одан кешірім сұрадым.

Дегенмен, бұл өлеңнің тексін абайтанушы ғалымдарға да жеткізген дұрыс сияқты.

**Серік Жақсыбаев,
Екібастұз қаласының
Құрметті азаматы**